

В. Г. ФАТХУТДІНОВ

Василь Гайнулович Фатхутдінов, кандидат юридичних наук, доцент, проректор Національної академії внутрішніх справ України, заслужений юрист України

АГРЕСИВНИЙ НАТОВП: ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСОБИ ПРОТИДІЇ З БОКУ ПРАЦІВНИКІВ МІЛІЦІЇ

Як відомо, в Україні та Польщі у 2012 р. буде проводитися фінальна частина чемпіонату Європи з футболу. На сили охорони правопорядку України, до складу яких входять співробітники органів внутрішніх справ та військовослужбовці внутрішніх військ МВС України, покладається одне з найважливіших завдань – забезпечення громадської безпеки (ГБ) та охорона громадського порядку (ОГП), припинення групових і масових його порушень під час проведення цих міжнародних спортивно-масових заходів.

Дослідження показують, що останнім часом у багатьох європейських державах, у тому числі в Україні, відмічається зростання кількості порушень громадського порядку з боку молодіжних неформальних угруповань, спортивних фанатів. Порушення громадського порядку нерідко характеризуються зухвалістю та жорстокістю, заподіянням матеріального збитку стадіонам, транспортним засобам та майну громадян. Дії хуліганів іноді супроводжуються нанесенням фізичних пошкоджень громадянам, нерідко правопорушення спричиняють появу психологічних травм. Працівники органів внутрішніх справ, які забезпечують охорону громадського порядку та громадську безпеку під час проведення спортивно-масових заходів, особливо футбольних матчів, також піддаються впливу несприятливих психотравматичних чинників, таких, як необхідність приймати відповідальні рішення в умовах дефіциту часу; несподіваність виникнення загрози з боку хуліганів; перебування в стресогенних ситуаціях, які загрожують життю та здоров'ю працівників міліції тощо.

Тому питання підготовки особового складу ОВС до протидії стресогенним чинникам у складних умовах, забезпечення особистої, у тому числі психологічної безпеки особового складу сил охорони правопорядку України є дуже важливими та актуальними і є метою даної статті.

Проблемам психологічного забезпечення професійної діяльності співробітників органів внутрішніх справ України у своїх працях розглядали В. Ц. Абрамян, Д. О. Александров, В. Г. Андросюк, В. І. Барко, Л. М. Балабанова, І. В. Ващенко, І. Ю. Воробйова, Ю. Б. Ірхін, Л. І. Казміренко, В. О. Лефтеров, С. Ю. Лебедева, О. М. Логачов, В. С. Медведєв, Л. І. Мороз, О. М. Морозов, О. В. Тімченко, О. В. Шаповалов, Г. О. Юхновець, С. І. Яковенко та багато інших дослідників¹. Відзначається, що невід'ємною частиною забезпечення охорони громадського порядку та громадської безпеки під час підготовки та проведення Євро-2012 є психологічне супроводження міжнародних спортивно-масових заходів. Однак у наукових дослідженнях питання психологічної підготовки особового складу до ефективних дій при проведенні масових спортивних заходів розглядалися недостатньо.

З метою забезпечення ефективної протидії різним формам масовидної поведінки вважаємо за необхідне ознайомити працівників міліції із теоретичними і прикладними аспектами діяльності в ситуаціях контактування із агресивно налаштованим натовпом. Як відомо, люди і окрема людина навіть не зазнаючи на собі психічного тиску з боку інших, а тільки сприймаючи поведінку цих інших, заражаються їх поведінкою, підкоряються і наслідують її. Іноді, піддавшись простій людській цікавості, люди приєднуються до групи, що розглядає і обговорює якусь подію. Зростаючи кількісно, заражаючись загальним настроєм і інтересом, вони поступово перетворюються на неструнке, неорганізоване скупчення людей, позбавлених ясно усвідомлюваної спільності цілей, але взаємно пов'язаних схожістю емоційного стану і загальним об'єктом уваги².

При об'єднанні малих груп, що складаються з індивідів, які гніваються з певного приводу, в досить велику групу, різко зростає вірогідність прояву стихійної поведінки. Останнє може бути спрямоване на вираження почуттів, які люди переживають, оцінок і думок або на зміну ситуації через дію.

Натовпом, як суб'єктом масових форм позаколективної поведінки, часто стає: публіка, під якою розуміється велика група людей, що виникає на основі загальних інтересів, часто без якої-небудь організації, але при ситуації, яка зачіпає загальні інтереси й допускає раціональне обговорення; сукупність індивідів, що становлять численну аморфну групу і не мають у своїй більшості між собою прямих контактів, але пов'язаних яким-небудь загальним більш менш постійним інтересом.

У масових формах поведінки велику роль відіграють неусвідомлені процеси. На основі емоційного збудження виникають стихійні дії у зв'язку з якими-небудь вражаючими подіями, що зачіпають головні цінності людей в ході, наприклад, їх боротьби за свої інтереси і права. Основні механізми формування натовпу і розвитку її специфічних якостей – циркулярна реакція (наростаюче взаємоспрямоване емоційне зараження), а також чутки.

Психологами визначені основні етапи формування натовпу.

Утворення ядра. Не дивлячись на те, що однією з істотних ознак натовпу є випадковий склад людей, нерідко формування натовпу починається з деякого ядра, яким виступають призвідники. Первинне ядро може скластися під впливом раціоналістичних міркувань і ставити перед собою цілком певну мету. Але надалі ядро обростає лавиноподібно і стихійно. Натовп збільшується, вбираючи в себе людей, які, здавалося б, нічого спільного один з одним до цього не мали. Спонтанно натовп утворюється в результаті якої-небудь події, яка привертає увагу людей і народжує в них інтерес (цікавість). Будучи схвилованим цією подією, індивід, що приєднався до тих, хто вже зібрався, готовий втратити деяку частину свого звичайного самовладання і отримувати збуджуючу інформацію від об'єкту інтересу. Починається циркуляційна реакція, що спонукає присутніх проявляти схожі емоції і задовольняти нові емоційні потреби через психічну взаємодію.

Другий етап починається одночасно з процесом кружляння, в ході якого почуття ще більше загострюються і виникає готовність реагувати на інформацію, що поступає від присутніх. Внутрішнє кружляння на основі тривалої циркуляційної реакції наростає. Наростає і збудження. Люди виявляються схильними не лише до спільних, але і до негайних дій.

Третій етап формування натовпу – поява нового загального об'єкту уваги, на якому фокусуються імпульси, почуття і уява людей. Якщо спочатку загальний об'єкт інтересу складала збуджуюча подія, то на цьому етапі новим об'єктом уваги стає образ, що створюється в процесі кружляння в розмовах учасників натовпу. Цей образ – результат творчості самих учасників. Він розділяється усіма, дає індивідам загальну орієнтацію і виступає об'єктом спільної поведінки. Виникнення такого уявного об'єкту стає чинником, що об'єднує натовп в єдине ціле.

Останній етап у формуванні натовпу складає активізація індивідів додатковим стимулюванням через збудження імпульсів, відповідних уявному об'єкту. Таке (на основі навіювання) стимулювання відбувається найчастіше як результат керівництва лідера. Воно спонукає індивідів приступити до конкретних, часто агресивних, дій. Серед присутніх зазвичай виділяються призвідники, які і розгортають активну діяльність в натовпі і поволі направляють її поведінку. Це можуть бути політично і психічно незрілі а також екстремістськи налаштовані особи.

Таким чином, можна чітко визначити склад натовпу. Ядро натовпу, або призвідники, – суб'єкти, завдання яких сформувати натовп і використовувати його руйнівну енергію з певною метою. Учасники натовпу – суб'єкти, що долучилися до нього внаслідок тотожності своїх ціннісних орієнтацій з напрямом дій натовпу. Вони виявляються у сфері впливу натовпу і активно беруть участь в його діях. Особливу небезпеку уявляють агресивні особи, які примикають до натовпу виключно з метою дати розрядку своїм невротичним, іноді садистським схильностям. Випадкові люди, що помилилися. Ці суб'єкти приєднуються до натовпу через помилкове сприйняття обстановки, їх підштовхує, наприклад, помилкове розуміння принципу справедливості. До натовпу також примикають обивателі. Вони не проявляють великої активності. Їх притягає ексцес як видовище, що хвилює, яке різноманітність їх нудне існування.

У натовпі знаходять собі місце люди із підвищеним сприйняттям, які піддаються загальному настрою, що заражає. Вони без опору віддаються у владу стихійних явищ. Учасниками натовпу бувають і просто цікаві, що спостерігають з боку. Вони не втручаються в хід подій, проте їх присутність збільшує масовість і посилює вплив стихії натовпу на поведінку її учасників.

Якщо за основу класифікації натовпу узяти характер поведінки в ньому людей, то можна виділити декілька його типів.

Окказіональний (випадковий) натовп. Утворюється на основі цікавості до несподівано виниклої події (дорожня аварія, пожежа, бійка і тому подібне).

Конвенціональний натовп. Утворюється на основі інтересу до якої-небудь заздалегідь оголошеної масової розваги, видовища або з іншого соціально значущого конкретного приводу.

Експресивний натовп. Формується як і конвенціональний. У ньому спільно виражається загальне відношення до якої-небудь події (радість, ентузіазм, обурення, протест і тому подібне).

Екстатичний натовп. Є крайньою формою експресивного натовпу. Характеризується станом загально-го екстазу на основі взаємного ритмічно наростаючого зараження (масові релігійні ритуали, карнавали, рок-концерти і тому подібне)³.

За емоційною ознакою натовп включає вказані нижче підвиди.

1. Агресивний натовп. Об'єднаний сліпою ненавистю до конкретного об'єкту (якого-небудь релігійного або політичного руху, структури). Зазвичай супроводжується побиттям, погромами, підпалами і тому подібним.

2. Панічний натовп. Зазвичай стихійно рятується від реального або уявного джерела небезпеки.

3. Користолюбний натовп. Вступає в нерегульований безпосередній конфлікт за володіння якими-небудь цінностями. Провокується владою, що ігнорує життєві інтереси громадян або що роблять замах на них (узяття штурмом місць в транспорті, що відходить, ажіотажна закупівля продуктів у підприємствах торгівлі, облога фінансових (наприклад, банківських) установ).

4. Повстанський натовп. Формується на основі загального справедливого обурення діями влади. Своєчасне внесення в нього організуючої складової здатне прославити стихійний масовий виступ до свідомого акту політичної боротьби⁴.

Працівникам міліції важливо знати психологічні властивості натовпу. У когнітивній сфері натовп висловлює різноманітні властивості своєї психології.

Нездатність до усвідомлення. Важливими психологічними характеристиками натовпу є його інстинктивність і імпульсивність. Людський натовп живе виключно почуттям, логіка осоружна йому. Вступає в дію некерований стадний інстинкт, особливо коли немає лідера і ніхто не вигукує стримуючі слова команд. Загальні риси характеру, керовані несвідомим, об'єднуються разом у натовпі.

Здатність до уяви. У натовпу розвинена здатність до уяви. Він дуже сприйнятливий до вражень. Образи, що вражають уяву натовпу, завжди бувають простими і ясними. Викликані ким-небудь образи, уявлення про яку-небудь подію або випадок по своїй жвавості в натовпі прирівнюються до реальних.

Колективні галюцинації. В уяві людей, що зібралися в натовпі, події зазнають спотворення.

Особливості мислення. Натовп мислить образами, і образ, що виник в його уяві, у свою чергу, викликає інші, що не мають ніякого логічного зв'язку з першим. Натовп не відділяє суб'єктивне від об'єктивного, вважає реальними образи, що виникли в думці і мають лише дуже віддалений зв'язок із фактом, що спостерігається. Міркування натовпу ґрунтуються на асоціаціях, але вони пов'язані між собою лише уявною аналогією і послідовністю, натовп здатний сприймати лише спрощені ідеї⁵.

Натовпу також властиві категоричність (виражає авторитетність у своїх судженнях, нетерпимість); консерватизм (натовп почуває глибоку відразу до усіх нововведень і висловлює благоговіння перед традиціями); навіюваність (Фрейд розглядав натовп як людську масу, що перебуває під гіпнозом; джерелом навіювання в натовпі виступає ілюзія, народжена в одного якого-небудь індивіда завдяки спогадам; натовпу дуже легко вселити, наприклад, почуття обожнювання, що примушує його знаходити щастя у фанатизмі, підпорядкуванні і готовності жертвувати собою заради свого ідола); заражуваність (людина схильна до наслідування, думки і вірування поширюються в натовпі шляхом зараження); емоційність (у натовпі має місце таке соціально-психологічне явище, як емоційний резонанс).

Сила почуттів натовпу збільшується через відсутність відповідальності. Упевненість в безкарності і усвідомлення значної могутності дають можливість проявляти такі почуття і здійснювати такі дії, які немислимі і неможливі для окремої людини.

Сили натовпу спрямовані лише на руйнування. У натовпі найменше сперечання або заперечення негайно викликає лють. Нормальний стан натовпу, що наткнувся на перешкоду, – це лють. Натовп створюється головним чином на базі протиставлення спільноти об'єкту невдоволення. Натовп робить спільнотою нерідко саме те, що «проти них». У натовпі протиставлення «ми» і «вони» досягає соціально значущої, нерідко дуже небезпечної величини. «Вони» перетворюються в образ ворога. Натовп поважає лише силу, і доброта його мало турбує, для натовпу доброта – одна з форм слабкості. Натовп потребує релігії, оскільки усі вірування засвоюються лише у тому випадку, якщо вони втілені в релігійну оболонку, що не допускає спростування.

У натовпі індивід набуває низки специфічних психологічних особливостей, які можуть бути йому не властиві в ізолюваному стані. Ці особливості чинять найбезпосередніший вплив на його поведінку в натовпі. Людину в натовпі характеризують такі риси: анонімність (загубившись в «безликій масі», поступаючи «як усі», людина перестає відповідати за власні вчинки); інстинктивність (у натовпі індивід віддає себе у владу інстинктам, яким ніколи, перебуваючи в інших ситуаціях, не дає волю); неусвідомлюваність (у натовпі зникає, розчиняється усвідомленість особистості).

З метою успішної протидії натовпу працівники міліції повинні володіти психологічними механізмами управління останнім.

Перш за все, необхідно враховувати, що поведінка натовпу визначається наявністю або відсутністю в ньому лідера. Лідер в натовпі може з'явитися в результаті стихійного вибору і в порядку самопризначення. У душі натовпу переважає потреба підпорядкування, натовп жадає покорятися, інстинктивно підкоряється тому, хто оголошує себе його володарем. Натовп нетерпимий і довірливий відносно авторитету. Він шанує силу і мало піддається дії доброти, що означає для нього лише свого роду слабкість. Він вимагає від героя сили і навіть насильства.

У натовпі людей вождь часто буває тільки ватажком, але роль його значна. Його воля – це ядро, навколо якого кристалізуються і об'єднуються думки. Роль ватажків полягає головним чином в тому, щоб створити віру, все одно яку. Саме цим пояснюється їх великий вплив на натовп. Найчастіше ватажками бувають психічно неурівноважені люди. Якою б не була ідея, яку вони оголошують і захищають, мета, до якої вони прагнуть, їх переконання не можна похитати ніякими аргументами розуму.

Управління натовпом має подвійну природу, бо натовп – це об'єкт управління двох сил: з одного боку, керують лідери, ватажки; з іншої – натовпом займаються сили охорони громадського порядку, владні адміністративні структури.

Можливості управління натовпом істотно розрізняються залежно від того, хто прагне бути в ньому лідером. Механізми масової поведінки може скористатися політик з будь-якими поглядами і будь-якого морального рівня. У таких випадках натовп стає іграшкою в руках лідера. Лідери знають: щоб переконати натовп, потрібно спочатку зрозуміти, які почуття його надихають, вдати, що розділяють їх, а потім викликати в уяві натовпу образи. Натовпу потрібно завжди пред'являти які-небудь ідеї в цілісних образах, не вказуючи на їх походження.

Оратор, що бажає заволодіти натовпом, повинен брати за основу «сильні» висловлювання. Перебільшувати, стверджувати, повторювати і ніколи не намагатися доводити що-небудь міркуваннями – ось способи аргументації для натовпу. Твердження тоді лише впливає на натовп, коли воно багаторазово повторюється в одних і тих же виразах: у такому випадку ідея впроваджується так міцно, що врешті-решт сприймається як доведена істина, вривається в області підсвідомого.

Знання механізмів формування натовпу може допомогти і працівникам міліції контролювати його поведінку. Досвід показує, що досягти цього можна у два основних способи:

а) пробудити усвідомлення індивідами своїх дій, повернути їм втрачене почуття самоконтролю і відповідальності за свою поведінку;

б) запобігти утворенню натовпу або розформувати натовп, що вже утворився.

Ефективними засобами реалізації зазначених способів можуть вважатися наступні:

– переорієнтація уваги індивідів, що становлять натовп. Як тільки увага людей в натовпі опиняється розподіленою між декількома об'єктами, відразу ж утворюються окремі групи, і натовп, тільки що об'єднаний «образом ворога» або готовністю до спільних дій, тут же розпадається. Пригнічені впливом натовпу риси особистісної структури індивідів оживають – кожна людина окремо починає регулювати свою поведінку. Натовп перестає бути активним, функціонуючим і поступово розсіюється;

– оголошення про гучномовцю про те, що прихованими камерами здійснюється відеозйомка учасників натовпу (цим самим розвінчується ілюзія анонімності дій);

– звернення до учасників натовпу з назвою конкретних прізвищ, імен, по батькові, найпоширеніших у цій місцевості (цим руйнується ідея безкарності дій учасників натовпу);

– застосування заходів по захопленню і ізоляції лідерів натовпу. Якщо з якоїсь причини ватажок зникає і не замінюється негайно іншим, натовп знову стає простим збіговиськом без будь-якого зв'язку і стійкості. У цьому випадку легше проводити заходи по його розсіюванню;

– звернення до учасників натовпу із вимогою негайного припинення правопорушень, попередження про відповідальність за їх вчинення і про здійснення документування протиправних дій учасників заходу;

– попередження учасників про можливість застосування сили і спеціальних засобів, а в разі невиконання вимог працівників міліції – вжити заходів щодо припинення групових порушень громадського порядку шляхом поділу натовпу на дрібні групи та їх розсіювання, відокремлення та затримання активних учасників.

– здійснювати завчасні заходи з метою формування у співробітників органів внутрішніх справ стану (відчуття) психологічної безпеки і готовності до дій в складних ситуаціях оперативно-службової діяльності, пов'язаною з охороною громадського порядку;

Зазначені засоби можуть бути ефективними за умови завчасної цілеспрямованої роботи по формуванню у працівників підрозділів міліції (насамперед міліції громадської безпеки) навиків ефективної комунікації з громадянами і футбольними уболівальниками, представниками неформальних молодіжних угруповань. Особливо важливо розвивати у працівників підрозділів міліції вміння чинити ефективний вплив на громадян, футбольних уболівальників, оволодівати навичками ефективних дій в умовах проявів масовидної поведінки; готувати співробітників органів внутрішніх справ до комунікації з іноземними громадянами і представниками засобів масової інформації; формувати у працівників міліції вміння виявляти лідерів (підбурювачів) натовпу, ізолювати їх, чинити психологічний вплив на натовп, запобігати масовим порушенням громадського порядку.

Досвід показує, що з метою досягнення відповідної психологічної підготовки особового складу органів внутрішніх справ до протидії агресивному натовпу ефективним є застосування навчальної технології професійно-психологічного тренінгу, в ході якого можливе комплексне вирішення завдань формування психологічної готовності до дій в екстремальних ситуаціях із паралельним підвищенням рівня ознайомлення працівників міліції з вимогами нормативних актів, що регламентують діяльність під час охорони громадського порядку, удосконаленням рівня фізичної підготовки. Також доцільним є проведення спеціальних командно-штабних навчань з відпрацюванням тактики дій особового складу в типових та екстремальних ситуаціях, що можуть виникати під час охорони громадського порядку при проведенні футбольних матчів.

Досвід науково-педагогічного персоналу Навчально-наукового інституту управління Національної академії внутрішніх справ свідчить про ефективність розглянутих підходів здійснення психологічної підготовки працівників міліції до охорони громадського порядку при проведенні масових заходів, які нерідко супроводжуються небезпечними формами поведінки натовпу.

¹ Казміренко Л. І., Андросюк В. Г., Абрамян В. Ц. Психологічне забезпечення діяльності працівників міліції під час проведення масових спортивних заходів: навчальний посібник / Л. І. Казміренко, В. Г. Андросюк, В. Ц. Абрамян. – Чернівці, 2010. – 64 с. – С. 14.

² Лебон Г. Психология народов и масс. / Г. Лебон. – СПб, 1995. – 237 с.

³ Юридична енциклопедія: в: 6 т. / Редколлег.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: Укр. енцикл. 1998. – 717 с. – С. 71.

⁴ Казміренко Л. І., Андросюк В. Г., Абрамян В. Ц. Вказана праця.

⁵ Там само.

Резюме

Статтю присвячено актуальним питанням психологічної протидії персоналу органів внутрішніх справ агресивному натовпу, зокрема, під час охорони громадського порядку на футбольних матчах. Розглядаються психологічні і організаційні чинники, які сприяють ефективній психологічній підготовці особового складу міліції до професійної діяльності в умовах ускладненої оперативної обстановки.

Ключові слова: агресивний натовп, формування натовпу, охорона громадського порядку, футбольний матч, психологічна підготовка.

Резюме

Стаття посвячена актуальним вопросам психологического противодействия персонала органов внутренних дел агрессивной толпе, в частности, во время охраны общественного порядка при проведении футбольных матчей. Рассматриваются психологические и организационные факторы, содействующие эффективной психологической подготовке личного состава милиции к деятельности в условиях усложненной оперативной обстановки.

Ключевые слова: агрессивная толпа, формирование толпы, охрана общественного порядка, футбольный матч, психологическая подготовка.

Summary

The article is devoted to actual aspects of theory and practice of psychological training of Law Enforcement Bodies' personnel to activity under complicated conditions, particularly while protection public order during football matches and tackling aggressive crowd. Some psychological and organizational factors of effective personnel training are observed as well.

Key words: aggressive crowd, formation of the crowd, public order guarding, football match, psychological training.

Отримано 21.04.2011

К. О. ЧАПЛИНСЬКИЙ

Костянтин Олександрович Чаплинський, кандидат юридичних наук, доцент, начальник кафедри Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ЗНЯТТЯ ІНФОРМАЦІЇ З КАНАЛІВ ЗВ'ЯЗКУ ЯК ЗАСІБ ТАКТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

В умовах загострення кримінальної ситуації, зростання злочинності, зрощування її з державним апаратом, підвищення технічної оснащеності злочинців, ускладнення зв'язку між ними, використання сучасного радіозв'язку, застосування новітньої вогнепальної зброї та інші негативні чинники, безумовно, ускладнюють і без того непросту діяльність правоохоронних органів і, насамперед органів внутрішніх справ, зі своєчасного та якісного розкриття і розслідування злочинів. Злочинці не можуть обійтися без надійної організаційно-технічної бази, що робить їх менш вразливими для правоохоронних органів, більш мобільними в одержанні необхідної для злочинної діяльності інформації. Зважаючи на це, діяльність органів внутрішніх справ за усіма напрямками має бути адекватною характеру сучасної злочинної діяльності, яка не має обмежень у матеріальному забезпеченні, використанні найсучаснішої техніки, озброєння тощо.

Провідна роль належить широкому застосуванню сучасних досягнень науково-технічного прогресу в оперативно-розшуковій та слідчій діяльності. Таким чином, характер сучасної злочинності, потреби правоохоронної практики та розробки науковців у своїй сукупності створили об'єктивні передумови для законодавчого закріплення нових засобів тактичного забезпечення досудового розслідування, визначення порядку обмеження конституційних прав громадян. До одного з таких засобів можна віднести зняття інформації з каналів зв'язку, що спрямоване на отримання інформації з матеріальних джерел.

Зняття інформації з каналів зв'язку було практично впроваджено спочатку в оперативно-розшукову, а пізніше і в кримінально-процесуальну діяльність. Дослідження слідчої практики дає змогу дійти висновків, що організаційно-тактичне забезпечення зняття інформації з каналів зв'язку потребує удосконалення. На цю обставину вказують 76 % опитаних співробітників слідчих та оперативних підрозділів. Це визначається наявністю недосконалих правових норм, великою кількістю законодавчих прогалин, відсутністю чітких і вичерпних роз'яснень організації і технології зняття інформації з каналів зв'язку, що стримує більш широке застосування такої слідчої дії у правоохоронній практиці.

Окрім того, проведене Д. Б. Сергєєвою опитування слідчих органів внутрішніх справ свідчить, що лише 8 % респондентів проводили зняття інформації з каналів зв'язку, лише 18,5 % опитаних ознайомлені зі змістом практичних рекомендацій щодо процедури проведення даної слідчої дії, 86 % опитаних вважають необхідною розробку методичних рекомендацій та забезпечення ними слідчих. На деякі питання щодо зняття інформації з каналів зв'язку не змогли дати відповіді від 2 % до 42 % опитуваних¹. Така ситуація свідчить про низький рівень поінформованості слідчих щодо можливостей такої слідчої дії.

Вагомий внесок у розробку організаційно-тактичних основ зняття інформації з каналів зв'язку зробили відомі вчені-криміналісти і процесуалісти, зокрема, О. Я. Баєв, Р. С. Белкін, В. І. Галаган, Ю. В. Гаврилін, Є. А. Доля, Є. С. Дубоносова, В. М. Жуковський, Є. Є. Захаров, Л. І. Івченко, Є. Д. Лук'янчиков, М. А. По-